

PRAWO CYWILNE

Zarys wykładu

redakcja naukowa Mieczysław Goettel

Mieczysław Goettel, Adam Bieranowski, Piotr Bogdalski

DOSTĘP DO TESTÓW ONLINE

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE

6

PRAWO CYWILNE

Zarys wykładu

redakcja naukowa Mieczysław Goettel

Mieczysław Goettel, Adam Bieranowski, Piotr Bogdalski

DOSTĘP DO TESTÓW ONLINE

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE

6

Stan prawny na 1 marca 2026 r.

Wydawca
Dagna Kordyasz

Redaktor prowadzący
Paulina Ambroży

Opracowanie redakcyjne
Katarzyna Kruś

Projekt okładek serii
Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Poszczególne części napisali:
Mieczysław Goettel – części pierwsza i szósta
Adam Bieranowski – części druga i piąta
Piotr Bogdalski – części trzecia i czwarta

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2026

ISBN 978-83-8438-165-6
6. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Zarządzania Prawami Autorskimi i Treściami
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. +48 692 477 076
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz najważniejszych skrótów	21

Słowo wstępne.....	23

Część pierwsza PRAWO CYWILNE – CZĘŚĆ OGÓLNA

Rozdział pierwszy

Prawo cywilne – zagadnienia wprowadzające.....	27
1. Pojęcie i przedmiot prawa cywilnego.....	27
1.1. Znaczenie prawa cywilnego w stosunkach społeczno-gospodarczych...	27
1.2. Cechy prawa cywilnego.....	28
1.3. Definicja prawa cywilnego.....	29
2. Zakres i systematyka prawa cywilnego.....	30
2.1. Prawo cywilne jako gałąź prawa.....	30
2.2. Systematyka prawa cywilnego.....	31
2.3. Prawo cywilne materialne a prawo cywilne procesowe.....	32
2.4. Znaczenie części ogólnej prawa cywilnego.....	32
3. Źródła i przepisy prawa cywilnego.....	33
3.1. Źródła prawa cywilnego.....	33
3.2. Polskie prawo cywilne a prawo Unii Europejskiej.....	34
3.3. Znaczenie i struktura Kodeksu cywilnego.....	35
3.4. Zasady prawa cywilnego.....	36
3.5. Przepisy prawa cywilnego.....	37
3.6. Zasady współżycia społecznego.....	38

Rozdział drugi

Stosunek cywilnoprawny.....	41
1. Pojęcie i elementy stosunku cywilnoprawnego.....	41
1.1. Pojęcie stosunku cywilnoprawnego.....	41
1.2. Elementy stosunku cywilnoprawnego.....	42
2. Zdarzenia cywilnoprawne.....	43

Rozdział trzeci

Prawo podmiotowe	45
1. Stosunek cywilnoprawny a prawo podmiotowe	45
2. Normatywne postacie prawa podmiotowego.....	46
3. Klasyfikacja praw podmiotowych.....	47
4. Nabycie, zmiana i utrata prawa podmiotowego.....	49
4.1. Nabycie prawa podmiotowego	49
4.2. Zmiana i utrata prawa podmiotowego	50
5. Wykonywanie i ochrona praw podmiotowych.....	50
5.1. Wykonywanie praw podmiotowych.....	50
5.2. Czasowe granice realizacji praw podmiotowych.....	51
5.3. Ochrona praw podmiotowych.....	53
6. Nadużycie prawa podmiotowego	55

Rozdział czwarty

Podmioty stosunku cywilnoprawnego	57
1. Uwagi ogólne o podmiotach	57
2. Zdolność prawna osoby fizycznej.....	58
2.1. Początek zdolności prawnej i jej zakres	58
2.2. Koniec zdolności prawnej	58
3. Zdolność do czynności prawnych osoby fizycznej	60
3.1. Zakres zdolności do czynności prawnych	60
3.2. Brak zdolności do czynności prawnych.....	61
3.3. Ograniczona zdolność do czynności prawnych.....	61
3.4. Pełna zdolność do czynności prawnych.....	62
4. Inne elementy statusu cywilnoprawnego osoby fizycznej.....	62
4.1. Indywidualizacja osoby fizycznej.....	62
4.2. Miejsce zamieszkania osoby fizycznej.....	63
5. Dobra osobiste osoby fizycznej.....	64
5.1. Pojęcie dóbr osobistych	64
5.2. Przesłanki ochrony dóbr osobistych	64
5.3. Środki ochrony dóbr osobistych	65
6. Pojęcie i klasyfikacja osób prawnych.....	67
6.1. Pojęcie osoby prawnej.....	67
6.2. Klasyfikacja osób prawnych.....	67
7. Powstanie i ustanie osób prawnych	70
7.1. Powstanie osoby prawnej	70
7.2. Ustanie osoby prawnej.....	71
8. Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych osób prawnych.....	71
8.1. Zdolność prawna	71
8.2. Zdolność do czynności prawnych.....	72
9. Inne elementy statusu cywilnoprawnego osoby prawnej.....	72
10. Podmioty profesjonalnych stosunków cywilnoprawnych.....	73

Rozdział piąty

Przedmiot stosunku cywilnoprawnego	75
1. Uwagi ogólne o przedmiocie	75
2. Rzeczy.....	75
2.1. Pojęcie rzeczy	75
2.2. Klasyfikacja rzeczy	76
2.3. Część składowa rzeczy	78
2.4. Przynależność	79
2.5. Pożytki	79
3. Inne przedmioty stosunku cywilnoprawnego	80

Rozdział szósty

Czynności prawne.....	83
1. Istota czynności prawnej. Oświadczenie woli.....	83
2. Klasyfikacja czynności prawnych	84
2.1. Czynności jednostronne, dwustronne i wielostronne	85
2.2. Czynności konsensualne i realne.....	85
2.3. Czynności na wypadek śmierci i między żyjącymi.....	86
2.4. Czynności prawne zobowiązujące, rozporządzające oraz o podwójnym skutku	86
2.5. Czynności kauzalne i abstrakcyjne	87
3. Zasady składania oświadczeń woli	87
3.1. Sposób złożenia.....	87
3.2. Chwila złożenia.....	88
3.3. Zastępcze oświadczenie woli	88
3.4. Wykładnia oświadczenia woli	89
4. Sposoby zawierania umów	89
4.1. Negocjacje.....	90
4.2. Oferta i jej przyjęcie	90
4.3. Aukcja i przetarg	92
5. Treść czynności prawnej. Warunek i termin.....	94
5.1. Zasady kształtowania treści czynności prawnej.....	94
5.2. Elementy treści czynności prawnej.....	94
5.3. Warunek i termin	95
6. Forma czynności prawnej	97
7. Wadliwość czynności prawnej.....	100
7.1. Przyczyny wadliwości czynności prawnych.....	100
7.2. Wady oświadczenia woli.....	100
7.3. Sankcje wadliwej czynności prawnej.....	102
8. Przedstawicielstwo	104
8.1. Istota i rodzaje przedstawicielstwa	104
8.2. Pełnomocnictwo	105

Część druga PRAWO RZECZOWE

Rozdział pierwszy

Zagadnienia ogólne	111
1. Pojęcie prawa rzeczowego	111
1.1. Prawo rzeczowe jako prawo podmiotowe.....	111
1.2. Zasada <i>numerus clausus</i> praw rzeczowych	112
1.3. Zasada jawności	113
1.4. Zasada szczególowości.....	113
1.5. Źródła prawa rzeczowego.....	114
2. Podziały praw rzeczowych.....	114

Rozdział drugi

Własność	117
1. Pojęcie własności	117
2. Pozytywna i negatywna strona własności	117
3. Granice treści prawa własności	118
4. Granice przestrzenne prawa własności	119
4.1. Ruchomości	119
4.2. Nieruchomości gruntowe.....	119
4.3. Nieruchomości budynkowe i lokalowe	119
5. Granice czasowe własności	119
6. Prawo sąsiedzkie.....	120
6.1. Problematyka immisji.....	120
6.2. Zakazane roboty ziemne	121
6.3. Droga konieczna	121
6.4. Przekroczenie granicy przy wznoszeniu budowli	122
6.5. Korzystanie z przygranicznych pasów gruntu.....	123
6.6. Stosunki dotyczące granicy	123
7. Nabycie i utrata własności.....	124
7.1. Ogólna charakterystyka sposobów nabycia	124
7.2. Nabycie pierwotne i pochodne	125
7.3. Przeniesienie własności	125
7.4. Nabycie własności ruchomości na podstawie umowy z osobą nieuprawnioną	127
7.5. Zasedzenie.....	129
7.6. Zrzeczenie się własności.....	131
7.7. Znalezienie	131
7.8. Inne sposoby	132
8. Współwłasność.....	133
8.1. Pojęcie	133
8.2. Rodzaje współwłasności	134

8.3. Treść i wykonywanie uprawnień oraz obowiązków współwłaściciela ...	134
8.4. Zniesienie współwłasności	137
9. Własność lokali	138
9.1. Istota, funkcja i charakter prawny	138
9.2. Ustanowienie własności lokali	140
9.3. Szczególny tryb ustanowienia własności lokalu	142
9.4. Wspólnota mieszkaniowa	143
9.5. Uprawnienia i obowiązki właścicieli lokali	144
9.6. Zarząd nieruchomością wspólną	144
10. Ochrona własności	146
10.1. Środki ochrony prawa własności w ogólności	146
10.2. Roszczenie windykacyjne (<i>rei vindicatio</i>) i negatoryjne (<i>actio negatoria</i>)	146
10.3. Roszczenia rozliczeniowe	147

Rozdział trzeci

Użytkowanie wieczyste	151
1. Funkcje i charakter prawny	151
2. Źródła prawa	151
3. Zakres podmiotowy i przedmiotowy	152
4. Ustanowienie użytkowania wieczystego	153
5. Inne sposoby nabycia użytkowania wieczystego	154
6. Treść użytkowania wieczystego	154
6.1. Uprawnienia użytkownika wieczystego	154
6.2. Czas użytkowania wieczystego	154
6.3. Odrębna własność budynków i urządzeń	155
7. Wygaśnięcie	155

Rozdział czwarty

Ograniczone prawa rzeczowe	157
1. Zagadnienia ogólne	157
1.1. Istota i katalog ograniczonych praw rzeczowych	157
1.2. Powstanie, zmiana treści oraz przeniesienie ograniczonych praw rzeczowych	158
1.3. Pierwszeństwo ograniczonych praw rzeczowych	159
1.4. Wygaśnięcie ograniczonych praw rzeczowych	160
2. Użytkowanie	161
2.1. Ogólne cechy użytkowania	161
2.2. Przedmiot	162
2.3. Użytkowanie przez osoby fizyczne i inne wypadki użytkowania	162
3. Służebności	163
3.1. Pojęcie	163
3.2. Rodzaje służebności	164

3.3. Służebność gruntowa	164
3.3.1. Treść	164
3.3.2. Podmioty i przedmiot	165
3.3.3. Powstanie	166
3.3.4. Zakres służebności i sposób jej wykonywania	166
3.3.5. Zmiana treści	167
3.3.6. Wygaśnięcie	167
3.4. Służebność osobista	168
3.5. Służebność przesyłu	169
4. Spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu	170
4.1. Istota i treść	170
4.2. Powstanie i przedmiot	171
4.3. Wygaśnięcie	171
5. Hipoteka	171
5.1. Istota i społeczno-gospodarcze przeznaczenie hipoteki	171
5.2. Przedmiot hipoteki	172
5.3. Treść hipoteki	173
5.4. Zabezpieczona wierzytelność	174
5.5. Powstanie hipoteki	175
5.5.1. Hipoteka umowna	175
5.5.2. Hipoteka przymusowa	176
5.6. Hipoteka łączna	177
5.7. Przeniesienie wierzytelności hipotecznej	177
5.8. Ochrona hipoteki	178
5.9. Zaspokojenie wierzyciela hipotecznego	179
5.10. Wygaśnięcie hipoteki i rozporządzanie opróżnionym miejscem hipotecznym	179
6. Zastaw	180
6.1. Istota i porównanie z hipoteką	180
6.2. Rodzaje zastawu	181
6.3. Wygaśnięcie zastawu	184

Rozdział piąty

Posiadanie	185
1. Natura prawna posiadania	185
2. Elementy posiadania	185
3. Rodzaje posiadania	185
4. Domniemania związane z posiadaniem	186
5. Dzierżenie	186
6. Nabycie i utrata posiadania	187
7. Ochrona posiadania	187

Rozdział szósty

Księgi wieczyste.....	191
1. Źródła prawa i pojęcie ksiąg wieczystych	191
2. Funkcje ksiąg wieczystych	191
3. Ustrój ksiąg wieczystych.....	192
4. Jawność ksiąg wieczystych	194
5. Domniemania związane z wpisem w księdze wieczystej	194
6. Prawa i roszczenia osobiste	195
7. Rękojmia wiary publicznej ksiąg wieczystych.....	196

Część trzecia**PRAWO ZOBOWIĄZAŃ – CZĘŚĆ OGÓLNA****Rozdział pierwszy**

Zobowiązanie	201
1. Uwagi wprowadzające	201
1.1. Przedmiot regulacji prawa zobowiązań	201
1.2. Struktura stosunku zobowiązaniowego.....	201
1.3. Źródła stosunków zobowiązaniowych.....	202
2. Podmioty stosunku zobowiązaniowego.....	203
2.1. Uwagi ogólne.....	203
2.2. Wielość dłużników lub wierzycieli	203
2.3. Zmiana podmiotów zobowiązania	206
3. Przedmiot stosunku zobowiązaniowego	208
3.1. Uwagi ogólne.....	208
3.2. Rodzaje świadczeń.....	208
3.3. Świadczenia pieniężne	210
3.4. Odsetki.....	212
4. Treść stosunku zobowiązaniowego.....	214
4.1. Wierzytelność	214
4.2. Dług i odpowiedzialność.....	215
4.3. Rodzaje odpowiedzialności.....	216
5. Zobowiązania niezupełne	216
6. Szkoda i jej naprawienie	217
6.1. Pojęcie i rodzaje szkody	217
6.2. Odpowiedzialność odszkodowawcza	218
6.3. Przesłanki powstania odpowiedzialności odszkodowawczej	219
6.4. Zasady odpowiedzialności odszkodowawczej	220
6.5. Podstawowe sposoby naprawienia szkody.....	220

Rozdział drugi

Podstawowe źródła zobowiązań	223
1. Umowy.....	223
1.1. Uwagi ogólne.....	223
1.2. Rodzaje umów.....	223
1.3. Zasada swobody umów.....	224
1.4. Zawieranie umów.....	225
1.5. Zawieranie umów z udziałem konsumentów poza lokalem przedsiębiorstwa oraz na odległość.....	230
1.6. Dodatkowe zastrzeżenia umowne.....	233
2. Bezpodstawne wzbogacenie.....	235
2.1. Uwagi ogólne.....	235
2.2. Przesłanki bezpodstawnego wzbogacenia.....	235
2.3. Skutki bezpodstawnego wzbogacenia.....	235
2.4. Nienależne świadczenie.....	236
2.5. Świadczenie niegodziwe.....	237
3. Czyny niedozwolone.....	237
3.1. Uwagi ogólne.....	237
3.2. Klasyfikacja czynów niedozwolonych.....	238
3.2.1. Odpowiedzialność za własne czyny (art. 415 k.c.).....	238
3.2.2. Odpowiedzialność za cudze czyny.....	241
3.2.3. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej (art. 417–421 k.c.).....	245
3.2.4. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzęta (art. 431 k.c.).....	249
3.2.5. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez rzeczy.....	250
3.2.6. Odpowiedzialność związana z użyciem sił przyrody.....	252
3.2.7. Odpowiedzialność za produkt niebezpieczny (art. 449 ¹ k.c.).....	255
3.3. Naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym.....	256
3.3.1. Wielość podmiotów odpowiedzialnych.....	256
3.3.2. Naprawienie majątkowej szkody na osobie.....	257
3.3.3. Naprawienie niemajątkowej szkody na osobie.....	259
3.3.4. Odpowiedzialność za szkody prenatalne (art. 446 ¹ k.c.).....	261
3.4. Przedawnienie roszczeń z czynów niedozwolonych (art. 442 ¹ k.c.).....	262

Rozdział trzeci

Wykonanie zobowiązań	263
1. Sposób wykonania zobowiązania.....	263
2. Podmioty wykonania zobowiązania.....	264
2.1. Dłużnik.....	264
2.2. Wierzyciel.....	264
3. Przedmiot wykonania zobowiązania.....	265
4. Miejsce wykonania zobowiązania.....	266

5. Termin wykonania zobowiązania.....	266
6. Wykonanie zobowiązań z umów wzajemnych	267
7. Dowód wykonania zobowiązania	268
7.1. Pokwitowanie.....	268
7.2. Dokument stwierdzający zobowiązanie	269
8. Wpływ nadzwyczajnej zmiany stosunków na wykonanie zobowiązania umownego	269

Rozdział czwarty

Niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania	271
1. Uwagi wprowadzające	271
1.1. Przesłanki odszkodowawczej odpowiedzialności kontraktowej.....	272
1.2. Zasada odpowiedzialności dłużnika	272
2. Niemożliwość świadczenia.....	273
3. Opóźnienie i zwłoka dłużnika.....	275
4. Zwłoka wierzyciela	276
5. Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika	277
5.1. Uwagi ogólne.....	277
5.2. Przesłanki ochrony wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika ...	277
5.3. Środki ochrony pokrzywdzonego wierzyciela	279

Rozdział piąty

Wygaśnięcie zobowiązania	281
1. Uwagi ogólne.....	281
2. Sposoby zaspokojenia wierzyciela.....	281

Część czwarta

PRAWO ZOBOWIĄZAŃ – CZĘŚĆ SZCZEGÓŁOWA

Rozdział pierwszy

Uwagi wprowadzające.....	287
1. Przedmiot regulacji części szczegółowej prawa zobowiązań.....	287
2. Szczegółowe stosunki zobowiązaniowe powstałe z umów.....	288
2.1. Uwagi ogólne.....	288
2.2. Umowy jako źródło złożonych relacji zobowiązaniowych	289

Rozdział drugi

Stosunki zobowiązaniowe regulujące przeniesienie praw	291
1. Uwagi ogólne.....	291
2. Sprzedaż	292
2.1. Pojęcie, cechy i przedmiot umowy.....	292
2.2. Prawa i obowiązki sprzedawcy.....	292
2.3. Prawa i obowiązki kupującego	295

2.4. Przedawnienie roszczeń	296
2.5. Rękojmia za wady	296
2.5.1. Uwagi ogólne	296
2.5.2. Pojęcie i rodzaje wad	298
2.5.3. Uprawnienia z tytułu rękojmi.....	300
2.5.4. Akty staranności.....	301
2.5.5. Terminy związane z realizacją uprawnień z tytułu rękojmi	301
2.6. Gwarancja jakości.....	302
2.7. Szczególne rodzaje sprzedaży	303
2.7.1. Uwagi ogólne	303
2.7.2. Szczególne rodzaje sprzedaży według Kodeksu cywilnego	304
3. Darowizna	306
3.1. Pojęcie i cechy	306
3.2. Forma umowy.....	306
3.3. Prawa i obowiązki stron	307
3.4. Odwołanie darowizny.....	308
4. Inne umowy nazwane regulujące przeniesienie praw – przegląd.....	309
Rozdział trzeci	
Stosunki zobowiązaniowe regulujące korzystanie z cudzej rzeczy.....	311
1. Uwagi ogólne.....	311
2. Najem	311
2.1. Pojęcie i cechy	311
2.2. Forma umowy.....	312
2.3. Prawa i obowiązki wynajmującego	312
2.4. Prawa i obowiązki najemcy.....	313
2.5. Zakończenie stosunku najmu.....	315
3. Dzierżawa.....	316
3.1. Pojęcie i cechy	316
3.2. Prawa i obowiązki stron	317
4. Leasing – ogólna charakterystyka.....	318
5. Użyczenie.....	319
5.1. Pojęcie i cechy	319
5.2. Prawa i obowiązki stron	319
5.3. Zakończenie stosunku użyczenia	320
Rozdział czwarty	
Stosunki kredytowe	321
1. Uwagi ogólne.....	321
2. Pożyczka.....	321
2.1. Pojęcie i cechy	321
2.2. Prawa i obowiązki stron	322
3. Rachunek bankowy	323

3.1. Pojęcie i cechy	323
3.2. Forma umowy.....	323
3.3. Prawa i obowiązki stron	324
3.4. Zakończenie stosunku rachunku bankowego i przedawnienie roszczeń.....	325
4. Pozakodeksowe źródła stosunków kredytowych – umowa kredytu.....	325
4.1. Uwagi ogólne.....	325
4.2. Pojęcie i cechy	325
4.3. Tryb zawarcia i forma umowy.....	326
4.4. Prawa i obowiązki stron	326
4.5. Kredyt konsumencki.....	327
5. Zabezpieczenie zwrotu wartości majątkowej – poręczenie.....	328
5.1. Uwagi ogólne.....	328
5.2. Pojęcie i cechy	328
5.3. Forma umowy.....	328
5.4. Prawa i obowiązki stron	329

Rozdział piąty

Stosunki zobowiązaniowe regulujące świadczenie usług	331
1. Uwagi ogólne.....	331
2. Umowa o dzieło	332
2.1. Pojęcie, cechy i przedmiot umowy.....	332
2.2. Prawa i obowiązki przyjmującego zamówienie	332
2.3. Prawa i obowiązki zamawiającego.....	334
2.4. Zakończenie stosunku prawnego.....	336
3. Umowa zlecenia	336
3.1. Pojęcie, cechy i konstrukcja prawna umowy.....	336
3.2. Prawa i obowiązki przyjmującego zlecenie	337
3.3. Prawa i obowiązki dającego zlecenie	339
3.4. Zakończenie stosunku zlecenia.....	339
4. Wyspecjalizowane postacie umowy o dzieło i umowy zlecenia – przegląd ...	340
5. Prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia.....	342
5.1. Pojęcie	342
5.2. Przesłanki wystąpienia	342
5.3. Prawa i obowiązki stron	343

Rozdział szósty

Stosunki zobowiązaniowe regulujące świadczenia losowe	345
1. Uwagi ogólne.....	345
2. Umowa ubezpieczenia	345
2.1. Istota i rodzaje ubezpieczeń	345
2.2. Pojęcie i cechy umowy.....	347
2.3. Tryb zawarcia i forma umowy.....	347

2.4. Prawa i obowiązki stron	348
2.5. Zakończenie stosunku ubezpieczenia i przedawnienie roszczeń.....	352
3. Umowa o grę albo zakład	352

Rozdział siódmy

Stosunki zobowiązaniowe regulujące dostarczanie środków utrzymania.....	355
1. Uwagi ogólne.....	355
2. Renta.....	355
3. Dożywocie	356

Rozdział ósmy

Stosunek spółki	359
1. Uwagi ogólne.....	359
2. Rodzaje spółek	359
3. Spółka cywilna.....	360
4. Spółki handlowe – przegląd.....	363

Rozdział dziewiąty

Stosunki zobowiązaniowe wynikające z przekazu i papierów wartościowych...	367
1. Przekaz.....	367
2. Papiery wartościowe.....	368
2.1. Pojęcie i funkcje.....	368
2.2. Powstanie papieru wartościowego	369
2.3. Klasyfikacje papierów wartościowych.....	369
2.4. Umarzanie papierów wartościowych	370
2.5. Wybrane rodzaje papierów wartościowych – przegląd	371
2.6. Znaki legitymacyjne	372

Rozdział dziesiąty

Stosunki powstałe z innych kodeksowych instytucji zobowiązaniowych	375
1. Odpowiedzialność utrzymujących hotele i podobne zakłady	375
2. Przyrzeczenie publiczne	377
3. Ugoda	378

Część piąta PRAWO SPADKOWE

Rozdział pierwszy

Pojęcie i funkcje prawa spadkowego.....	381
1. Prawo spadkowe w znaczeniu przedmiotowym	381
2. Podmiotowe prawo do spadku	382
3. Funkcje prawa spadkowego	383

Rozdział drugi

Spadek i dziedziczenie	385
1. Pojęcie spadku.....	385
2. Pojęcie dziedziczenia.....	387
3. Przesłanki nabycia spadku.....	388
3.1. Otwarcie spadku.....	388
3.2. Powołanie do spadku	388
3.3. Zdolność do dziedziczenia	389
4. Brak okoliczności wyłączających skuteczność powołania do spadku	389
4.1. Niegodność.....	389
4.2. Oświadczenie o odrzuceniu spadku	390
4.3. Zrzeczenie się dziedziczenia	393
5. Umowy dotyczące spadku.....	394
6. Znaczenie stwierdzenia nabycia spadku (poświadczenia dziedziczenia) i nabycia przedmiotu zapisu windykacyjnego	395

Rozdział trzeci

Dziedziczenie ustawowe	399
1. Zasada subsydiarności	399
2. Krąg spadkobierców i wielkość udziałów	399
3. Dziedziczenie przez gminę i Skarb Państwa	401

Rozdział czwarty

Rozrządzenia na wypadek śmierci	403
1. Pojęcie testamentu.....	403
2. Przesłanki ważności testamentu	403
3. Treść testamentu.....	405
3.1. Ustanowienie spadkobiercy	405
3.2. Inne rozrządzenia.....	406
4. Formy testamentu.....	410
5. Wykładnia testamentu.....	413
6. Odwołanie testamentu.....	413
7. Otwarcie i ogłoszenie testamentu	414

Rozdział piąty

Odpowiedzialność za długi spadkowe	415
1. Wprowadzenie	415
2. Odpowiedzialność przed przyjęciem spadku.....	415
3. Okres od przyjęcia spadku.....	416
4. Odpowiedzialność po działale spadku	418
5. Zasady spłaty długów przez spadkobiercę.....	418

Rozdział szósty

Szczególne instytucje ochrony interesów osób najbliższych spadkodawcy.....	419
1. Zachowek.....	419
1.1. Zagadnienia ogólne.....	419
1.2. Uprawnieni i zobowiązani z tytułu zachowku.....	419
1.3. Obliczanie i realizacja roszczeń z tytułu zachowku.....	421
1.4. Wydziedziczenie.....	423
2. Uprawnienie do otrzymania przedmiotów urządzenia domowego.....	424
3. Uprawnienie do korzystania z mieszkania i urządzenia domowego.....	424
4. Uprawnienie dziadków spadkodawcy.....	425

Rozdział siódmy

Wspólność majątku spadkowego i dział spadku.....	427
1. Wspólność majątku spadkowego.....	427
2. Pojęcie i tryby działu spadku.....	428
2.1. Umowny dział spadku.....	429
2.2. Sądowy dział spadku.....	430

Część szósta
PRAWO RODZINNE

Rozdział pierwszy

Prawo rodzinne – zagadnienia wprowadzające.....	435
1. Przedmiot prawa rodzinnego.....	435
2. Cechy prawa rodzinnego.....	436
3. Źródła prawa rodzinnego.....	437
4. Zasady prawa rodzinnego.....	439
5. Pojęcie pokrewieństwa i powinowactwa.....	439

Rozdział drugi

Małżeństwo.....	441
1. Zawarcie małżeństwa.....	441
1.1. Czynność prawna zawarcia małżeństwa.....	441
1.2. Przesłanki warunkujące zawarcie małżeństwa.....	441
1.3. Okoliczności wyłączające zawarcie małżeństwa.....	443
1.4. Tryb i forma zawarcia małżeństwa.....	444
2. Prawa i obowiązki małżonków.....	444
2.1. Klasyfikacja praw i obowiązków.....	444
2.2. Wzajemne prawa i obowiązki małżonków.....	445
2.3. Prawa i obowiązki małżonków względem rodziny.....	446
2.4. Nazwisko małżonków.....	449
3. Małżeńskie ustroje majątkowe.....	449

3.1. Ogólna charakterystyka stosunków majątkowych między małżonkami	449
3.2. Podstawowe założenia ustroju wspólności ustawowej.....	451
3.3. Umowne ustroje majątkowe	456
3.4. Przymusowy ustrój majątkowy.....	458
4. Ustanie małżeństwa oraz separacja.....	459
4.1. Przyczyny ustania małżeństwa	459
4.2. Unieważnienie małżeństwa	459
4.3. Rozwód.....	461
4.3.1. Przesłanki rozwodu.....	461
4.3.2. Skutki rozwodu	462
4.4. Separacja.....	463

Rozdział trzeci

Rodzice i dzieci	467
1. Pochodzenie dziecka.....	467
1.1. Uwagi ogólne o pochodzeniu dziecka.....	467
1.2. Macierzyństwo.....	468
1.3. Domniemanie pochodzenia dziecka od męża matki.....	469
1.4. Uznanie ojcostwa.....	471
1.5. Sądowe ustalenie ojcostwa	473
1.6. Dowody przyrodnicze w sprawach o ustalenie pochodzenia dziecka...	474
1.7. Nazwisko i imię dziecka.....	475
2. Władza rodzicielska oraz inne stosunki prawne między rodzicami a dziećmi	477
2.1. Uwagi ogólne o stosunkach między rodzicami a dziećmi	477
2.2. Treść i wykonywanie władzy rodzicielskiej.....	478
2.3. Powstanie i ustanie władzy rodzicielskiej.....	481
2.4. Ingerencja sądu opiekuńczego w sprawowanie władzy rodzicielskiej...	482
2.5. Kontakty z dzieckiem	485
3. Stosunki prawne zbliżone do stosunków między rodzicami a dziećmi.....	487
3.1. Uwagi ogólne.....	487
3.2. Przynależność.....	487
3.3. Opieka nad małoletnim.....	492
3.4. Piecza zastępcza nad dzieckiem oraz kuratela.....	495

Rozdział czwarty

Obowiązek alimentacyjny	499
1. Funkcja, charakter i treść obowiązku	499
1.1. Istota, funkcja i cechy obowiązku.....	499
1.2. Treść i postacie obowiązku	500
2. Podmioty, przesłanki i zakres obowiązku	501

2.1. Źródła i podmioty obowiązku.....	501
2.2. Przesłanki obowiązku.....	501
2.3. Zakres obowiązku	503
3. Kolejność obowiązku oraz jego realizacja.....	504
3.1. Kolejność obowiązku	504
3.2. Realizacja obowiązku alimentacyjnego oraz ochrona prawa do alimentów	505
Bibliografia.....	511

WYKAZ NAJWAŻNIEJSZYCH SKRÓTÓW

Akty prawne

- k.c. – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2025 r. poz. 1071 ze zm.)
- k.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2025 r. poz. 383 ze zm.)
- k.p.a. – ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2025 r. poz. 1691 ze zm.)
- k.p.c. – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 ze zm.)
- k.p.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2025 r. poz. 46 ze zm.)
- k.r.o. – ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 ze zm.)
- k.s.h. – ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2024 r. poz. 18 ze zm.)
- Konstytucja – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- p.a.s.c. – ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2025 r. poz. 594 ze zm.)
- pr. bank. – ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2026 r. poz. 38 ze zm.)
- u.d.u.r. – ustawa z 11.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. z 2025 r. poz. 1526)
- u.g.n. – ustawa z 21.08.1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2024 r. poz. 1145 ze zm.)
- u.k.w.h. – ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2025 r. poz. 341 ze zm.)
- u.o.p.n. – ustawa z 20.05.2021 r. o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego oraz Deweloperskim Funduszu Gwarancyjnym (Dz.U. z 2024 r. poz. 695 ze zm.)
- u.p.o.u.a. – ustawa z 7.09.2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz.U. z 2026 r. poz. 79)
- u.s.m. – ustawa z 15.12.2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (Dz.U. z 2024 r. poz. 558 ze zm.)
- u.u.o. – ustawa z 22.05.2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz.U. z 2025 r. poz. 367 ze zm.)

- u.w.l. – ustawa z 24.06.1994 r. o własności lokali (Dz.U. z 2021 r. poz. 1048 ze zm.)
- u.w.r.s.p.z. – ustawa z 9.06.2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2025 r. poz. 49 ze zm.)

Pozostałe skróty

- NBP – Narodowy Bank Polski
- USC – Urząd Stanu Cywilnego

SŁOWO WSTĘPNE

Niniejszy podręcznik jest adresowany zwłaszcza do studiujących kierunek administracyjny, czyli osób, które w przyszłości obejmą różne funkcje w organach administracji rządowej i samorządowej oraz innych instytucjach publicznych. Przyszli kandydaci do stanowisk w służbie publicznej powinni uświadamiać sobie, że realizując zadania z zakresu szeroko rozumianej administracji, będą nie tylko podejmować działania władcze, lecz także w szerokim zakresie wykorzystywać instrumenty cywilnoprawne. A rola tych ostatnich, o czym warto pamiętać, będzie w społeczeństwie demokratycznym i gospodarce wolnorynkowej nieustannie rosła. Dlatego też elementarna wiedza z zakresu prawa cywilnego staje się jednym z podstawowych składników kwalifikacji i umiejętności zawodowych absolwenta studiów administracyjnych.

W opracowaniu została zawarta podstawowa materia prawa cywilnego, na którą tradycyjnie składają się następujące jego działy: część ogólna, prawo rzeczowe, prawo zobowiązań, prawo spadkowe oraz prawo rodzinne. Ze względów uzasadnionych szczególną przydatnością znajomości zagadnień cywilistycznych dla studentów administracji główny nacisk położono na pierwsze trzy części. Tematyka prawa spadkowego i prawa rodzinnego została natomiast uwzględniona w nieco węższym zakresie. Charakter i przeznaczenie opracowania przesądziły ponadto o ograniczonym zakresie treści oraz o uproszczonej formie przekazu. Dlatego też w podręczniku nie znalazły się liczne kwestie szczegółowe, a także analiza złożonych i kontrowersyjnych zagadnień (w niektórych wypadkach zostały one jedynie zasygnalizowane). Taka formuła podręcznika sprawia, że może stanowić on użyteczną pomoc również dla tych czytelników, którzy nie mają gruntowniejszego przygotowania prawniczego. Zdając sobie jednak sprawę z tego, że niektórzy studenci (choćby uczestnicy seminariów dyplomowych z prawa cywilnego) zechcą pogłębić swą wiedzę, autorzy zamieścili na końcu tekstu informację bibliograficzną zawierającą wykaz podstawowych opracowań o charakterze kompleksowym (podręcznikowe, komentarzowe, systemowe), odnoszących się do tematyki objętej zakresem niniejszego podręcznika.

Podręcznik uwzględnia stan prawny na dzień 1 marca 2026 r.*

Autorzy

*W podręczniku zostały uwzględnione również zmiany wprowadzone ustawami już uchwalonymi, oczekującymi na wejście w życie.

Część pierwsza

PRAWO CYWILNE – CZĘŚĆ OGÓLNA

Rozdział pierwszy

PRAWO CYWILNE – ZAGADNIENIA WPROWADZAJĄCE

1. Pojęcie i przedmiot prawa cywilnego

1.1. Znaczenie prawa cywilnego w stosunkach społeczno-gospodarczych

W warunkach demokratycznego ładu państwowego i gospodarki wolnorynkowej znaczenie prawa cywilnego, jako jednego z najważniejszych regulatorów stosunków społecznych, nieustannie rośnie. Demokracja i wolny rynek oznaczają bowiem daleko idącą swobodę działania uczestników życia społecznego i gospodarczego (obywateli i jednostek organizacyjnych), ograniczenie systemu nakazów i zakazów do niezbędnego minimum, wdrażanie mechanizmów wyzwalających inicjatywę i samorządność. Te zaś zjawiska są bliskie naturze prawa cywilnego, które zakłada swobodne i partnerskie relacje pomiędzy uczestnikami stosunków społecznych, starając się w jak najmniejszym stopniu narzucać kształt i treść owych relacji.

**znaczenie prawa
cywilnego**

Wzrost roli prawa cywilnego widoczny jest zwłaszcza w życiu gospodarczym, gdzie utrwalenie się reguł wolnego rynku oraz postępujący proces prywatyzacji sektora państwowego ogromnie wpłynęły na rangę umów oraz innych cywilnoprawnych instrumentów. W istocie cały niemal system powiązań między podmiotami gospodarczymi (przedsiębiorcami), w konsekwencji produkcja oraz wymiana dóbr i usług (w tym zaspokajanie potrzeb szerokiego kręgu konsumentów), opiera się na mechanizmach prawa cywilnego. Jego instytucje służą także realizacji i ochronie różnych (zarówno majątkowych, jak i niemajątkowych) interesów jednostek organizacyjnych oraz obywateli. Zwłaszcza dla tych ostatnich są to często zwykłe codzienne sprawy, związane z różnymi sferami życia.

**wzrost roli
prawa cywilnego**

Prawo cywilne jako integralna część systemu prawa reguluje wraz z innymi jego częściami (gałęziami prawa) określone dziedziny stosunków społecznych, przyczyniając się do uporządkowania oraz harmonijnego rozwoju otaczającej nas rzeczywistości. Czyni to jednak we właściwy dla siebie sposób, wynikający z jego swoistych cech.

1.2. Cechy prawa cywilnego

Wiemy tyle, że prawo cywilne poddaje reglamentacji określone dziedziny stosunków społecznych. Należy jednak postawić pytanie, jakie konkretnie są to dziedziny i w jaki sposób to czyni? W konsekwencji, jaka regulacja prawna zasługuje na miano regulacji cywilnoprawnej i jak w konkretnym wypadku zorientować się, że właśnie z taką mamy do czynienia?

Wyjaśniając charakterystyczny dla prawa cywilnego mechanizm regulacji, należy rozważyć trzy następujące kryteria: przedmiot, podmioty oraz metodę regulacji. W cywilistyce dominuje zapatrywanie, że najważniejsze znaczenie ma to ostatnie kryterium, czyli metoda. Wydaje się jednak, że dopiero uwzględnienie wszystkich trzech kryteriów oddaje w pełni swoistość regulacji cywilnoprawnej.

przedmiot prawa cywilnego

Przedmiotem regulacji prawa cywilnego jest pewna grupa stosunków społecznych, zarówno majątkowych, jak i niemajątkowych. Dominują wyraźnie **stosunki majątkowe**, gdyż głównym zadaniem prawa cywilnego jest realizacja i ochrona interesów majątkowych. **Stosunki niemajątkowe**, objęte na ogół w niewielkim stopniu unormowaniami prawa cywilnego, pojawiają się jednak w niektórych jego obszarach w szerszym zakresie, przy czym niekiedy (tak jest na gruncie prawa rodzinnego) ich rola staje się pierwszoplanowa.

podmioty prawa cywilnego

Podmiotami prawa cywilnego, a ściślej – stosunków społecznych regulowanych przez normy prawa cywilnego, są określone kategorie uczestników życia społeczno-gospodarczego. Tradycyjnie zaliczają się do nich **osoby fizyczne** i **osoby prawne**, co znajduje swoją podstawę normatywną w art. 1 k.c. Nowelizacją Kodeksu cywilnego z 14.02.2003 r. wprowadzona została trzecia kategoria podmiotów, mianowicie **jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną** (art. 33¹ § 1 k.c.). Relacje z udziałem wymienionych kategorii podmiotów (mówimy także o stronach stosunków) mogą oczywiście tworzyć dowolne konfiguracje; wchodzi mianowicie w grę stosunki między osobami fizycznymi, między osobami prawnymi (jednostkami organizacyjnymi niebędącymi osobami prawnymi) oraz między osobami fizycznymi a osobami prawnymi (jednostkami organizacyjnymi niebędącymi osobami prawnymi).

Metoda regulacji, którą posługuje się prawo cywilne, zwana jest metodą **autonomii i równorzędności podmiotów** (stron). Oznacza ona uznanie swobody podmiotów prawa cywilnego w kreowaniu wzajemnych stosunków oraz takim kształtowaniu ich treści, które zagwarantuje podmiotom równorzędną względem siebie pozycję. Tak rozumianą cywilistyczną metodę regulacji przeciwstawiamy metodzie administracyjnoprawnej, zakładającej podporządkowanie w stosunkach prawnych jednej strony drugiej stronie stosunku. Metoda ta w pełni odzwierciedla szczególny charakter prawa cywilnego, stąd zasadę autonomii woli oraz zasadę równorzędności podmiotów uznaje się za jego fundamentalne zasady. Nie pomniejsza rangi owych zasad fakt, że współcześnie mamy do czynienia (z różnych względów) z licznymi ich ograniczeniami. Inną sprawą jest fakt, że z uwagi na pozaprawne uwarunkowania, zwłaszcza ekonomiczne, trudno mówić o faktycznej równorzędności uczestników niektórych stosunków cywilnoprawnych.

metoda prawa cywilnego

zasady autonomii woli i równorzędności podmiotów

Regulacja odpowiadająca powyższym trzem kryteriom jest regulacją cywilnoprawną. Objęty nią stosunek społeczny nazywamy, o czym będzie dalej mowa, stosunkiem cywilnoprawnym. Stosunki cywilnoprawne między osobami fizycznymi, osobami prawnymi oraz jednostkami organizacyjnymi niebędącymi osobami prawnymi stanowią przedmiot prawa cywilnego (art. 1 z uwzględnieniem art. 33¹ § 1 k.c.).

1.3. Definicja prawa cywilnego

Na podstawie przedstawionych rozważań można zaproponować następującą definicję: prawo cywilne jest to zespół przepisów regulujących stosunki majątkowe i stosunki niemajątkowe między osobami fizycznymi, osobami prawnymi oraz jednostkami organizacyjnymi niebędącymi osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, na zasadzie autonomii i równorzędności podmiotów.

pojęcie prawa cywilnego

Tak sformułowana definicja wyraża podstawowe cechy prawa cywilnego.

Nazwa „prawo cywilne” wywodzi się z terminologii prawa rzymskiego (łacińskie *ius civile*), gdzie oznaczała prawo obowiązujące obywateli państwa rzymskiego (jednak nie wszystkich mieszkańców imperium). Obecnie nazwa tej gałęzi, jeżeli weźmiemy pod uwagę objętą nią materię, nie jest adekwatna, jednak siłą tradycji przetrwała, występując powszechnie we współczesnych systemach prawnych.

2. Zakres i systematyka prawa cywilnego

2.1. Prawo cywilne jako gałąź prawa

prawo cywilne jako gałąź prawa

Jak już wspomniano, prawo cywilne jest jedną z gałęzi systemu prawa, innymi słowy – stanowi fragment określonej całości. System prawa przedstawia się jako całość spójna i niesprzeczna (przynajmniej w założeniu), oparta na pewnych wspólnych ideach i zasadach, wynikających przede wszystkim z Konstytucji, a także obowiązujących Polskę aktów prawa międzynarodowego. Dlatego regulacje prawa cywilnego z jednej strony muszą owe wspólne idee i zasady uwzględniać, z drugiej zaś nie mogą pomijać rozwiązań zawartych w innych częściach systemu, czyli innych gałęziach prawa. Jeżeli więc np. przepisy Kodeksu cywilnego mówią o „zezwoleń właściwego organu państwowego” (art. 921¹⁰ § 1) czy o „umyślnym przestępstwie przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności” (art. 1008 pkt 2), to niewątpliwie odsyłają do odpowiednich unormowań w prawie administracyjnym i karnym.

prawo cywilne a prawo pracy

Należy podkreślić, że niektóre zespoły norm prawnych mają podobny do prawa cywilnego przedmiot regulacji i jednocześnie posługują się zbliżoną metodą regulacji. Nie oznacza to jednak, że mamy w tych wypadkach do czynienia z unormowaniami cywilnoprawnymi. Tak jest zwłaszcza w odniesieniu do prawa pracy, którego pewne instytucje (np. umowne stosunki pracy, odpowiedzialność materialna pracownika za szkody wyrządzone pracodawcy) są bliskie naturze prawa cywilnego. Pomimo tych podobieństw, a także silnych związków genetycznych z prawem cywilnym (czemu ustawodawca daje wyraz w art. 300 Kodeksu pracy, stanowiącym że: „W sprawach nieunormowanych przepisami prawa pracy do stosunku pracy stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu cywilnego, jeżeli nie są one sprzeczne z zasadami prawa pracy”), prawo pracy stanowi obecnie samodzielną gałąź prawa.

prawo cywilne a regulacje kompleksowe

Specyficzne związki pomiędzy prawem cywilnym a innymi gałęziami prawa są dostrzegalne w obrębie tzw. regulacji kompleksowych (używa się też określeń: kompleksowe działy lub gałęzie). Mówiąc o regulacji kompleksowej, mamy na myśli wyodrębniony zespół norm prawnych (zawartych w jednym akcie normatywnym lub wielu takich aktach), należących do różnych gałęzi prawa, a dotyczących szczególnej dziedziny stosunków społecznych. Najczęściej przepisy cywilnoprawne towarzyszą normom prawa administracyjnego, w konsekwencji działy kompleksowe posługują się niejednorodną metodą regulacji. Jako przykłady takich regulacji można wskazać prawo: rolne, wodne, morskie, ochrony środowiska, łowieckie, transportowe, ubezpieczeniowe itd.

Pewne kontrowersje związane są z sytuacją prawa handlowego (określanego niekiedy mianem prawa gospodarczego prywatnego), a także prawa spółdzielczego. Ze względu na obecność w należącej do nich materii rozwiązań administracyjnoprawnych oraz prawnofinansowych traktuje się je niekiedy jako regulacje kompleksowe. Bardziej uzasadnione wydaje się jednak stanowisko zaliczające je (ze względu na znaczną przewagę elementów o charakterze cywilnoprawnym) do szczególnych działów prawa cywilnego.

**prawo cywilne
a prawo
handlowe i spół-
dzielcze**

2.2. Systematyka prawa cywilnego

Prawo cywilne, będąc samodzielną częścią pewnej złożonej całości (systemu prawa), samo nie stanowi jednolitego kompleksu norm prawnych. Ze względu na charakter, zakres i różnorodność regulowanych stosunków społecznych podlega ono wewnętrznemu podziałowi na mniej lub bardziej wyodrębnione fragmenty zwane działami prawa cywilnego. W ich obrębie wyróżnia się działy podstawowe (klasyczne), czyli te, które nie tylko stanowią tradycyjny, historycznie najwcześniej ukształtowany obszar prawa cywilnego, lecz także ponadto kreują kluczowe, reprezentatywne dla całej gałęzi, instytucje prawne oraz działy szczególne (zwane też wyodrębnionymi), powstałe na ogół w znacznie późniejszych okresach, obejmujące swoimi regulacjami wyspecjalizowane dziedziny życia społecznego.

**działy prawa
cywilnego**

Kierując się zawartością i systematyką Kodeksu cywilnego, do działów podstawowych (klasycznych) należałoby zaliczyć:

- 1) część ogólną prawa cywilnego,
- 2) prawo rzeczowe,
- 3) prawo zobowiązań,
- 4) prawo spadkowe.

**działy
podstawowe
(klasyczne)**

Biorąc jednak pod uwagę względy tradycji, wywodzącej się jeszcze z prawa rzymskiego, trzeba byłoby powyższą listę uzupełnić o:

- 5) prawo rodzinne.

Do działów szczególnych będziemy natomiast zaliczać przede wszystkim:

- 1) prawo handlowe,
- 2) prawo spółdzielcze,
- 3) prawo na dobrach niematerialnych.

**działy szcze-
gólne**

Specyficzną rolę odgrywa prawo międzynarodowe prywatne (zaliczane również do prawa cywilnego), którego normy rozwiązują sytuacje kolizyjne, ustalając, jakim przepisom (tzn. jakiego państwa) podlegają sprawy z tzw. elementem zagranicznym. Regulacje, o których mowa, zawiera ustawa z 4.02.2011 r. –

Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 503). Rozstrzygają one w szczególności sytuacje, gdy określone stosunki cywilnoprawne, wychodząc poza granice jednego państwa, mogłyby podlegać dwóm lub więcej systemom prawnym. Przykładowo, jeżeli przysposabiający oraz przysposobiany są obywatelami różnych państw, przysposobienie podlega, w myśl art. 57 ust. 1 tej ustawy, prawu ojczystemu przysposabiającego.

2.3. Prawo cywilne materialne a prawo cywilne procesowe

rola prawa cywilnego procesowego

Mówiąc o „prawie cywilnym”, mamy na myśli, jak już była o tym mowa, zespół norm regulujących określone dziedziny stosunków społecznych; chodzi w tym wypadku o normy materialne. Prawo cywilne zatem to prawo w znaczeniu materialnym. Należy od niego odróżnić prawo cywilne procesowe, przedmiotem regulacji którego jest postępowanie cywilne, czyli czynności sądów i innych podmiotów polegające na rozpoznawaniu i rozstrzyganiu spraw cywilnych oraz przymusowym wykonywaniu orzeczeń. Normy składające się na prawo cywilne procesowe są normami formalnymi (procesowymi). Oba zespoły norm stanowią odrębne gałęzie prawa, choć istnieje między nimi ścisła współzależność. Normy procesowe służą urzeczywistnianiu norm materialnych, innymi słowy – prawo cywilne procesowe zapewnia stosunkom regulowanym przez prawo cywilne materialne oraz wynikającym z nich prawom podmiotowym rzeczywistą realizację i ochronę.

2.4. Znaczenie części ogólnej prawa cywilnego

część ogólna prawa cywilnego

Niezmiernie ważna, można nawet powiedzieć wyjątkowa rola, przypada części ogólnej prawa cywilnego. Zawiera ona konstrukcje i instytucje wspólne dla całego prawa cywilnego, takie jak np. osoba fizyczna, osoba prawna, zdolność prawna, zdolność do czynności prawnych, rzecz, oświadczenie woli, przedstawicielstwo itd. Tworzy narzędzia i mechanizmy prawne, którymi posługują się wszystkie działy prawa cywilnego, zarówno klasyczne, jak i szczególne. Bez tego „ogólnego” instrumentarium nie mogłyby powstać pozostałe instytucje, nie tylko kodeksowe, lecz zamieszczone także w pozakodeksowych aktach normatywnych.

3. Źródła i przepisy prawa cywilnego

3.1. Źródła prawa cywilnego

Polskie prawo cywilne jest w istocie prawem stanowionym, czyli powstaje w wyniku prawotwórczej działalności organów państwowych (w pewnym zakresie również podmiotów międzynarodowych). Akty prawotwórczej działalności tychże podmiotów nazywamy źródłami prawa. Konstytucja (w art. 87) zalicza do nich w pierwszej kolejności:

- 1) Konstytucję,
- 2) ustawy,
- 3) ratyfikowane umowy międzynarodowe,
- 4) rozporządzenia.

Pomijamy akty prawa miejscowego, które ze względu na ograniczone terytorialnie obowiązywanie trudno uznać za źródła prawa cywilnego.

Znaczenie Konstytucji, z uwagi na jej najwyższe miejsce w hierarchii źródeł prawa, jest wyjątkowo doniosłe. Jej postanowienia wyrażają pewne podstawowe idee i założenia, na których się opiera i które konkretyzuje cały system obowiązującego prawa. Dlatego też przepisy wynikające z pozostałych źródeł (tworzących tzw. ustawodawstwo zwykłe) nie mogą być sprzeczne z unormowaniami konstytucyjnymi. W odniesieniu do prawa cywilnego regulacje konstytucyjne mają zazwyczaj charakter ramowy, tzn. ich rzeczywiste oddziaływanie uzależnione jest od wprowadzenia określonych (szczegółowych) rozwiązań w ustawodawstwie zwykłym. Przyjmuje się jednak, że te przepisy Konstytucji, które w wystarczającym stopniu precyzują sytuację prawną ich adresatów, mogą znaleźć bezpośrednie zastosowanie. Tytułem przykładu wskazuje się art. 77 ust. 1, który może stanowić (zgodnie z dominującym poglądem) samodzielną podstawę roszczenia odszkodowawczego z tytułu wyrządzenia szkody przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej, czy też art. 72 ust. 3, zobowiązujący m.in. do wysłuchania dziecka w każdym postępowaniu toczącym się przed władzą publiczną.

Największą rolę należy przypisać ustawom, gdyż to w nich zawarta jest zdecydowana większość materii prawa cywilnego. Wśród tej kategorii źródeł prawa pierwszoplanową pozycję zajmuje niewątpliwie Kodeks cywilny. Obok niego przepisy prawa cywilnego znajdujemy w wielu innych ustawach (tzw. źródłach pozakodeksowych). Część z nich reguluje wyłącznie zagadnienia cywilnoprawne, część natomiast ma charakter omówionych wcześniej regulacji kompleksowych, w których unormowania cywilnoprawne stanowią większe lub mniejsze fragmenty. Najważniejsze ustawy będą przytaczane przy omawianiu zagadnień szczegółowych.

**źródła prawa
cywilnego**

**znaczenie
Konstytucji**

**rola ustaw
i Kodeksu
cywilnego**

**umowy między-
narodowe**

W myśl art. 91 Konstytucji ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy. Jeżeli ratyfikacja takiej umowy odbyła się za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie, postanowienia umowy mają pierwszeństwo, jeżeli nie dają się pogodzić z ustawą. Do niezwykle ważnych aktów prawa międzynarodowego, również z punktu widzenia stosunków cywilnoprawnych, należą m.in.: Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych (określane łącznie jako Pakty Praw Człowieka) oraz Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (określana jako Europejska Konwencja Praw Człowieka). Rozporządzenia, czyli akty normatywne wydawane przez uprawnione organy na podstawie szczegółowego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu jej wykonania (akty wykonawcze), mają – jako źródła prawa cywilnego – znaczenie dalece mniejsze.

rozporządzenia

Należy wyjaśnić, że termin „ustawa”, którym posługują się niektóre przepisy Kodeksu cywilnego, oznacza każde obowiązujące źródło prawa, zatem nie tylko ustawy w ścisłym znaczeniu, lecz również Konstytucję, akty prawa międzynarodowego czy rozporządzenia.

3.2. Polskie prawo cywilne a prawo Unii Europejskiej

**prawo UE
(znaczenie
rozporządzeń
i dyrektyw)**

Z chwilą przystąpienia Polski do Unii Europejskiej (czyli z dniem 1.05.2004 r.) wskazany wyżej katalog źródeł prawa uległ rozszerzeniu o akty prawne wydawane przez organy Unii. Z punktu widzenia prawa cywilnego istotne znaczenie mają akty tzw. wtórnego prawa unijnego, zwłaszcza **rozporządzenia** oraz **dyrektywy**. Pierwsze są traktowane jako część wewnętrznego porządku prawnego Polski (co oznacza bezpośrednio ich obowiązywanie), choć niejednokrotnie będzie łączyła się z tym konieczność stworzenia warunków zapewniających ich przestrzeganie i stosowanie w systemie prawa krajowego (tzw. proces implementacji prawa unijnego). Moc wiążąca dyrektyw sprowadza się natomiast najczęściej do obowiązku wprowadzenia ich postanowień do ustawodawstwa wewnętrznego (w określonym czasie), przy możliwości wyboru form i metod, w jakich ma to nastąpić. W tym wypadku implementacja prawa Unii Europejskiej polega z reguły na wydaniu (lub zmianie) odpowiednich aktów prawa wewnętrznego.

Wejście Polski do Unii oznaczało zatem konieczność uruchomienia procesu polegającego na dostosowaniu (harmonizacji) istniejącego ustawodawstwa wewnętrznego do prawa unijnego. Celem tego procesu (obejmującego zresztą wszystkie państwa członkowskie) jest ujednolicenie, w niektórych dziedzinach

stosunków społecznych, poszczególnych systemów prawnych. Oczywiście nowo wydawane przepisy krajowe muszą już w pełni uwzględniać rozwiązania prawa wspólnotowego. Spośród obszarów należących do materii prawa cywilnego, poddanych w znacznym stopniu unormowaniom prawa Unii, należy wymienić m.in. ochronę konsumenta, ochronę własności intelektualnej, prawo spółek, zasady konkurencji. Trzeba podkreślić przy tym zasadę pierwszeństwa prawa unijnego przed prawem wewnętrznym (krajowym).

3.3. Znaczenie i struktura Kodeksu cywilnego

Obowiązujący Kodeks cywilny, uchwalony 23.04.1964 r. i wielokrotnie nowelizowany, stanowi podstawowe źródło prawa cywilnego. Zawiera on zasadniczy zbiór („trzon”) przepisów tej gałęzi prawa (taka jest zresztą istota wszystkich kodeksów), a także pełni inne ważne funkcje. Wprowadza i definiuje liczne pojęcia oraz instytucje, którymi posługują się również cywilnoprawne regulacje pozakodeksowe. Bez uwzględnienia rozwiązań kodeksowych byłyby one regulacjami niepełnymi. W treści Kodeksu cywilnego znajdują ponadto odzwierciedlenie pewne ogólne idee i założenia systemu prawa oraz podstawowe wartości, do których on się odwołuje; mówimy wówczas o zasadach prawa cywilnego. Zasady te wytyczają treść szczegółowych rozwiązań, a także mają istotny wpływ na kierunek ich wykładni nie tylko w obrębie kodeksu, lecz także w odniesieniu do pozakodeksowych przepisów prawa cywilnego.

Struktura Kodeksu cywilnego nawiązuje do koncepcji opartej na wyróżnieniu w ramach systematyki prawa cywilnego czterech jego podstawowych działów (z wyjątkiem prawa rodzinnego, które jest objęte odrębną kodyfikacją). Materia każdego z tych działów jest zawarta w odrębnej księdze stanowiącej najogólniejszą jednostkę systematyzacyjną tekstu kodeksu. Tak więc poszczególne księgi noszą następujące nazwy:

- 1) Księga pierwsza „Część ogólna”,
- 2) Księga druga „Własność i inne prawa rzeczowe”,
- 3) Księga trzecia „Zobowiązania”,
- 4) Księga czwarta „Spadki”.

Księgi dzielą się na tytuły, w obrębie części tytułów wyróżnia się działy, z których pewne ulegają dalszemu podziałowi na rozdziały, wyjątkowo zaś jeden z rozdziałów wyodrębnia w ramach swej struktury oddziały.

**struktura
Kodeksu
cywilnego**

3.4. Zasady prawa cywilnego

zasady prawa cywilnego

Wyjaśniono wyżej sens oraz funkcje zasad prawa cywilnego, podkreślając, że kluczową rolę w ustaleniu ich katalogu odgrywa Kodeks cywilny. Na uwagę zasługują następujące zasady:

- 1) **zasada jednakowego statusu i ochrony jednostki ludzkiej** oznacza, że podmiotowość każdego człowieka w stosunkach cywilnoprawnych przedstawia się jednakowo, a także, że integralności osoby ludzkiej prawo cywilne zapewnia szczególnie intensywną ochronę; realizację tej zasady gwarantują w szczególności przepisy o zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych osoby fizycznej oraz o ochronie dóbr osobistych;
- 2) **zasada równości i równorzędności podmiotów** ma dwa aspekty: z jednej strony oznacza równość wobec prawa, czyli brak przejawów prawnego uprzywilejowania lub dyskryminacji określonej kategorii podmiotów, z drugiej gwarantuje wszystkim podmiotom równorzędną pozycję względem siebie w stosunkach cywilnoprawnych;
- 3) **zasada autonomii woli** stanowi wyraz przysługującej podmiotom prawa cywilnego swobody w podejmowaniu decyzji nie tylko o powołaniu do życia (także zmianie lub likwidacji) stosunku cywilnoprawnego, lecz także o nadaniu mu określonej treści; swoje najpełniejsze odzwierciedlenie znajduje ona w obrębie umownych stosunków zobowiązaniowych pod nazwą **zasady swobody umów** (art. 353¹ k.c.);
- 4) **zasada ochrony mienia** jest realizowana zwłaszcza przez system instytucji zapewniających nienaruszalność własności, innych praw majątkowych oraz posiadania; chodzi tu zwłaszcza o prawnorzeczowe (np. roszczenie windykacyjne, negatoryjne) oraz zobowiązaniowe (np. roszczenia odszkodowawcze, o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia) środki ochronny; szczególnym przejawem tej zasady jest mechanizm dziedziczenia gwarantujący kolejnym pokoleniom prawo do przejęcia materialnego dorobku ich przodków;
- 5) **zasada ochrony dobrej wiary** zapobiega ujemnym następstwom wobec tych uczestników stosunków cywilnoprawnych, którzy podejmują określone działania, pozostając w błędnym, chociaż usprawiedliwionym przekonaniu (czyli w dobrej wierze), kierując się przede wszystkim zaufaniem do innych uczestników; art. 7 k.c. ustanawia domniemanie istnienia dobrej wiary.

W obrębie poszczególnych działów prawa cywilnego lub określonych dziedzin stosunków cywilnoprawnych formułuje się zasady wynikające z ich specyfiki, np. wspomnianą wyżej zasadę swobody umów, zasadę poszanowania dobrych obyczajów, zasadę dobra dziecka.

3.5. Przepisy prawa cywilnego

Wyjaśnienie pojęcia normy prawnej i przepisu prawa, analiza elementów normy prawnej, wskazanie rodzajów norm i przepisów, a także wyjaśnienie reguł wykładni i stosowania prawa należy do ogólnej teorii prawa. Ograniczymy się zatem do niektórych zagadnień, istotnych z punktu widzenia prawa cywilnego.

**przepisy prawa
cywilnego**

Szczególnie aktualny jest na gruncie prawa cywilnego podział przepisów na bezwzględnie obowiązujące (nazywane też bezwzględnie wiążącymi lub imperatywnymi), względnie obowiązujące (nazywane też względnie wiążącymi lub dyspozytywnymi) oraz jednostronnie bezwzględnie obowiązujące (nazywane też semiimperatywnymi).

Przepis bezwzględnie obowiązujący (*ius cogens*) to taki, którego zastosowanie nie może być wolą stron wyłączone lub ograniczone. Przykładem takich przepisów są art. 119, 157 § 1, art. 158, 387 § 1, art. 441 § 1, art. 944 k.c. Narzucają one w sposób kategoryczny ich adresatom powinność określonego zachowania się, nie dając im możliwości swobodnego ustalenia treści stosunku cywilnoprawnego.

ius cogens

Przepis względnie obowiązujący (*ius dispositivum*) znajduje zastosowanie dopiero wtedy, gdy strony nie skorzystały z możliwości uregulowania łączącego ich stosunku prawnego w sposób odmienny od przewidzianego w dyspozycji przepisu. Jako przykłady takich przepisów można wskazać art. 66 § 2, art. 155 § 1, art. 454 § 1, art. 455, 734 § 2 k.c.

ius dispositivum

Przepis jednostronnie bezwzględnie obowiązujący poddaje silniejszej ochronie jedną ze stron. Jego zastosowanie może być wyłączone lub ograniczone tylko wtedy, gdy ustalenie treści stosunku cywilnoprawnego następuje w sposób korzystniejszy dla strony objętej silniejszą ochroną. Przykładem przepisów semiimperatywnych jest art. 558 § 1 czy art. 593 § 1 k.c.

Prawo cywilne dość często posługuje się unormowaniami mającymi charakter definicji ustawowych, przepisów odsyłających oraz zwrotów niedookreślonych.

Definicja ustawowa to przepis, który w sposób wiążący ustala znaczenie pojęcia używanego w treści aktu normatywnego. Przykłady definicji znajdujemy w art. 22¹, 25, 45, 66 § 1, art. 336, 449¹ § 2, art. 596, 921⁹ § 2, art. 982 k.c. czy art. 51³ § 1, art. 61⁷ § 1 k.r.o.

**definicja
ustawowa
i przepisy odsy-
łające**

Przepis odsyłający spełnia swoją funkcję wówczas, gdy w treści aktu normatywnego występuje kilka zbliżonych do siebie stanów faktycznych. Wówczas wystarczy uregulowanie konsekwencji prawnych jednego z nich oraz odwołanie

się do tego uregulowania (czyli odesłanie) w odniesieniu do pozostałych stanów faktycznych. Przykłady tego rodzaju odesłań występują w art. 116, 343¹, 604, 750, 906 k.c. Charakterystycznym rodzajem przepisu odsyłającego (posługującego się szczególnym sposobem odesłania) jest tzw. fikcja prawna, polegająca na uznaniu określonego stanu faktycznego za równoznaczny z innym stanem, np. art. 928 § 2, art. 1020 k.c.

Definicje ustawowe i przepisy odsyłające realizują postulat poprawnej legislacji, zwłaszcza w zakresie zwięzłości i przejrzystości postanowień aktu normatywnego.

zwroty niedookreślone

Zupełnie inną funkcję mają do spełnienia zwroty niedookreślone. Zmierzają one do nadania przepisom niezbędnej elastyczności, a przez to pozostawienia pewnego zakresu swobody organowi stosującemu prawo. Ich cechą charakterystyczną jest posługiwanie się pojęciami nieostryimi. Zwrotami niedookreślonymi są przykładowo, zawarte w postanowieniach Kodeksu cywilnego, następujące sformułowania: „ustalone zwyczaje” (art. 56), „zwykły tok czynności” (art. 66 § 2), „poważne niebezpieczeństwo” (art. 87), „przeciętna miara” (art. 144), „zakres zwykłego zarządu” (art. 199), „drobne darowizny, zwyczajowo w danych stosunkach przyjęte” (art. 994 § 1). Licznie występują też one w unormowaniach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, np. „istotne sprawy rodziny” (art. 24), „ważne powody” (art. 52 § 1), „przemijająca przeszkoda” (art. 110 § 1) itp. Wśród zwrotów niedookreślonych na wyróżnienie zasługuje pewna ich grupa, nosząca nazwę klauzul generalnych. Są to przepisy odwołujące się do czynników pozaprawnych (norm, ocen, wartości), które powinien uwzględnić w swoim rozstrzygnięciu organ stosujący prawo. Najpoważniejsze znaczenie w polskim prawie cywilnym mają klauzule generalne zasad współżycia społecznego, na gruncie prawa rodzinnego dużą doniosłość zaś ma ponadto klauzula dobra dziecka.

klauzule generalne

3.6. Zasady współżycia społecznego

zasady współżycia społecznego

Mówiąc o zasadach współżycia społecznego, mamy na myśli pewne reguły postępowania niebędące normami prawnymi. Często utożsamia się owe zasady z normami moralnymi, choć ujęcie tego rodzaju należy uznać za zbyt wąskie. Na pewno będą nimi również pewne zasady kształtujące stosunki międzyludzkie, które nie zawsze dają się ocenić w kategoriach dobra lub zła. Jednakże związek zasad współżycia społecznego z normami moralnymi wydaje się najsilniejszy. Nie będąc normami prawnymi, nie stanowią one źródła prawa, ale ich wpływ na obowiązywanie norm prawnych, a także ich wykładnię i stosowanie jest znaczny.

Przed wszystkim ustawodawca uznaje za naganne zachowanie naruszające zasady współżycia społecznego, wiążąc niejednokrotnie z takim zachowaniem ujemne konsekwencje prawne, np. art. 5, 58 § 2, art. 94, 1008 k.c., art. 56 § 2 k.r.o. Zasady służą niekiedy do ściślejszego sprecyzowania treści stosunku cywilnoprawnego lub prawa podmiotowego, np. art. 56, 140, 354 k.c. Ich ważną funkcją jest też swoisty „udział” w konstruowaniu lub ocenie przesłanek prowadzących do powstania, zmiany lub ustania stosunku cywilnoprawnego, np. art. 411 pkt 2, art. 428, 440 k.c., art. 144 § 1 i 2 k.r.o. Zasady są również istotnym kryterium wykładni oświadczeń woli (art. 65 § 1 k.c.).

W niektórych wypadkach ustawodawca odwołuje się do klauzul generalnych o zbliżonym zakresie znaczeniowym do zasad współżycia społecznego, np. do „względów słuszności” (art. 117¹ § 1, art. 417² k.c.) czy „dobrych obyczajów” (art. 70⁵ § 1 k.c.).

Rozdział drugi

STOSUNEK CYWILNOPRAWNY

1. Pojęcie i elementy stosunku cywilnoprawnego

1.1. Pojęcie stosunku cywilnoprawnego

Uczestnicy życia społecznego (obywatele, wspólnoty obywateli czy jednostki organizacyjne), w celu zaspokajania swoich materialnych i niematerialnych potrzeb oraz realizacji innych interesów, wchodzą w różnego rodzaju (mniej lub bardziej złożone) relacje, zwane najogólniej stosunkami społecznymi. Aby owe relacje kształtowały się w sposób właściwy i harmonijny, nie doprowadzały do konfliktów i stanów chaosu, muszą być poddane działaniu norm prawnych, których zadaniem będzie wskazanie, a w razie konieczności także wymuszenie pożądanego zachowań. Oczywiście nie wszystkim stosunkom społecznym prawo okazuje zainteresowanie. Jeżeli jednak prawo takie zainteresowanie przejawia, poddając określony stosunek społeczny regulacji, wówczas stosunek ten staje się jednocześnie stosunkiem prawnym. O ile wspomniana regulacja stanie się udziałem przepisów prawa cywilnego, o tyle będziemy mieli do czynienia ze stosunkiem cywilnoprawnym. Stosunek ten charakteryzuje się, jak wiadomo, prawną równorzędnością stron. Nie zawsze jednak jego powstanie (także zmiana lub wygaśnięcie) oraz jego treść są wynikiem autonomii woli podmiotów. Może zdarzyć się, że w wyniku pewnych zdarzeń stajemy się, wskutek działania ustawy, stroną określonego stosunku cywilnoprawnego, niezależnie, a nawet wbrew swej woli, np. w razie śmierci osoby bliskiej nabywamy przysługujące jej dotąd prawa, w wypadku bezpodstawnego uzyskania korzyści lub wyrządzenia szkody jesteśmy zobowiązani odpowiednio do zwrotu korzyści lub wynagrodzenia szkody. Prawo narzuca nam przy tym kształt wymienionych stosunków prawnych. Bywa też, choć niezmiernie rzadko, że przepis prawa zobowiązuje nas do dokonania czynności prawnej, w wyniku której stosunek cywilnoprawny powstaje (np. zawarcie umowy ubezpieczenia OC pojazdu).

**pojęcie stosunku
cywilno-
prawnego**

We współczesnej rzeczywistości szczególnego znaczenia nabierają stosunki cywilnoprawne powstające w związku z prowadzoną przez różne podmioty

działalnością gospodarczą lub inną działalnością zawodową, polegającą m.in. na produkcji oraz wymianie dóbr i usług. Stanowią one podstawę profesjonalnego obrotu cywilnoprawnego, dlatego też możemy mówić o profesjonalnych stosunkach cywilnoprawnych. Charakteryzują się one pewną swoistością znajdującą odzwierciedlenie w regulacjach Kodeksu cywilnego, w tym również w jego części ogólnej.

1.2. Elementy stosunku cywilnoprawnego

W każdym stosunku cywilnoprawnym wyodrębnia się trzy elementy: podmioty, przedmiot i treść.

- podmioty stosunku cywilnoprawnego** Podmiotami stosunku cywilnoprawnego (zamiennie mówimy również o podmiotach prawa cywilnego) są, o czym już była mowa, osoby fizyczne i osoby prawne, jak również jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną. Kwalifikacja wyrażająca się w możliwości bycia podmiotem stosunku cywilnoprawnego określana jest mianem **podmiotowości prawnej**. O kwalifikacji tej decyduje przepis prawa, przy czym czyni to w sposób następujący: status podmiotu został przyznany każdemu człowiekowi (przesądza więc sama „cecha człowieczeństwa”), w odniesieniu natomiast do jednostki organizacyjnej – o statusie podmiotu rozstrzyga każdorazowo (indywidualnie) wola ustawodawcy. Tak więc każdy człowiek to zarazem osoba fizyczna, ale nie każda jednostka organizacyjna została uznana za osobę prawną czy choćby (nie będąc taką osobą) wyposażona w zdolność prawną.
- podmioty a strony** Podmioty stosunku cywilnoprawnego nazywane są także **stronami**, jednak między obydwooma tymi pojęciami nie można postawić znaku równości. W niemal każdym stosunku mamy bowiem do czynienia jedynie z dwiema stronami; tylko wyjątkowo, jak np. w stosunku współwłasności czy spółki cywilnej stron może być więcej. Każdą ze stron może tworzyć natomiast większa liczba podmiotów, np. kilku najemców w stosunku najmu, poszkodowanych (wierzycieli) w stosunku odszkodowawczym, spadkobierców w stosunku dziedziczenia.
- przedmiot stosunku cywilnoprawnego** Przedmiotem stosunku cywilnoprawnego jest w każdym wypadku określone zachowanie podmiotów. Najczęściej ma ono postać jakiegoś działania, ale może też polegać na zaniechaniu. W pewnych stosunkach cywilnoprawnych pojęciem przedmiotu obejmujemy również obiekty materialne (np. rzeczy w stosunku własności) lub niematerialne (np. utwór w stosunku z zakresu prawa autorskiego), których wspomniane zachowanie dotyczy.

Na treść stosunku cywilnoprawnego składają się uprawnienia i obowiązki stron (podmiotów). Uprawnieniu jednej strony odpowiada obowiązek drugiej strony. Nie zawsze jest jednak tak (jak np. w stosunku odszkodowawczym), że jedna strona ma tylko uprawnienie (poszkodowanemu przysługuje roszczenie o naprawienie szkody), na drugiej zaś ciąży tylko obowiązek (sprawca lub inny podmiot odpowiedzialny musi szkodę wynagrodzić). Bywają również sytuacje (np. w stosunku najmu), gdy każdej ze stron przysługują uprawnienia (najemca może żądać wydania rzeczy, wynajmującemu przysługuje prawo do czynszu), a jednocześnie każdą z nich obciążają obowiązki (wynajmujący musi rzecz wydać, najemca ma powinność zapłaty czynszu). Ponadto powyższy obowiązek nie zawsze musi mieć postać jakiegoś skonkretyzowanego zachowania. Może bowiem również polegać na powinności (niekiedy ze strony nieograniczonej liczby podmiotów) nieingerowania w sferę objętą uprawnieniem danej osoby (np. w wypadku prawa własności lub prawa kształtującego). Uprawnienie wynikające ze stosunku cywilnoprawnego nosi też nazwę **prawa podmiotowego**.

**treść stosunku
cywilno-
prawnego**

2. Zdarzenia cywilnoprawne

Aby powstał określony stosunek cywilnoprawny (także uległ zmianie lub ustał), musi zaistnieć pewien stan faktyczny. Nie może to być jednak jakikolwiek fakt (zespół faktów), a tylko taki, z którym wspomniane konsekwencje (powstanie, zmiana lub ustanie stosunku cywilnoprawnego, czyli tzw. **skutek prawny**) wiąże norma prawna. Stan faktyczny, który ma moc wywoływania skutku prawnego, nazywa się w cywilistyce zdarzeniem cywilnoprawnym. Innymi słowy, zdarzeniem cywilnoprawnym jest stan faktyczny, z którym norma prawa cywilnego wiąże powstanie, zmianę lub ustanie stosunku cywilnoprawnego.

**zdarzenia
cywilnoprawne**

Ogół zdarzeń cywilnoprawnych dzielimy na dwie zasadnicze kategorie:

- 1) zdarzenia w znaczeniu ścisłym,
- 2) zachowania.

Ad 1) Zdarzenia w znaczeniu ścisłym (zwane też zdarzeniami naturalnymi lub zdarzeniami *sensu stricto*) to fakty niezależne od ludzkiej woli (są one rezultatem praw natury, choć czasem początkiem łańcucha zdarzeń może być zachowanie człowieka). Wymienimy tu: urodzenie się lub śmierć człowieka, upływ czasu, działanie żywiołu (powódź, pożar itd.). Przykładowo wraz ze śmiercią człowieka ustają pewne stosunki cywilnoprawne, których był on stroną, np. małżeństwo, a powstają jednocześnie stosunki z zakresu prawa spadkowego; następstwem pożaru lub powodzi może być powstanie stosunków prawnych z dziedziny ubezpieczeń.

**zdarzenia
*sensu stricto***

Ad 2) O zachowaniach mówimy wtedy, gdy mamy do czynienia z przejawami woli człowieka. Dotyczy to również postępowań organów lub osób prawnych (jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi), gdyż są one w kategoriach psychofizycznych niczym innym jak zachowaniami ludzkimi. Wśród zachowań wyróżniamy: zachowania zmierzające do wywołania skutków prawnych (czynności prawne), czyny oraz akty organów władzy publicznej.

czynności prawne Czynności prawne to zachowania, których niezbędnym elementem jest oświadczenie woli i które zmierzają do wywołania skutków prawnych, np. zawarcie umowy, sporządzenie testamentu, uznanie ojcostwa. Przejaw woli nie zawsze musi być wyraźny, wystarczy czasem pewien kontekst sytuacyjny, wskazujący na zamiar wywołania skutku prawnego.

czyny Mówiąc o czynach, mamy na myśli takie zachowania, które wprawdzie nie zmierzają do wywołania skutków prawnych (nie zawierają oświadczeń woli), jednak mimo to skutki te wywołują. Chodzi przy tym o szerokie rozumienie słowa „czyn”, obejmującego nie tylko działanie, „czynienie czegoś”, lecz także zaniechanie, „nieczynienie”. Czyny dzielimy na:

- 1) zgodne z prawem, np. napisanie utworu literackiego, znalezienie rzeczy, zawiadomienie o wadzie; niektóre z nich przypominają oświadczenia woli (czynności prawne), np. wezwanie dłużnika do spełnienia świadczenia;
- 2) bezprawne, np. wyrządzenie szkody, bezpodstawne użycie cudzej rzeczy.

akty organów Akty organów władzy publicznej jako zdarzenia cywilnoprawne to czynności decyzyjne tych organów mające charakter konstytutywny, czyli powodujące powstanie, zmianę lub ustanie stosunku cywilnoprawnego. Zaliczymy do nich niektóre decyzje organów administracji, np. decyzję o wywłaszczeniu oraz niektóre orzeczenia sądów, np. wyrok rozwodowy, wyrok unieważniający umowę, postanowienie o przysposobieniu. Nie będą miały charakteru zdarzeń cywilnoprawnych akty stwierdzające tylko czyjeś prawo lub obowiązek, np. decyzja nakazująca rozbiórkę budynku, wyrok zasądający odszkodowanie lub alimenty, postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku, albo wywołujące wprawdzie skutki prawne, jednak nie w sferze prawa cywilnego, np. decyzja o przyznaniu obywatelstwa polskiego.

Rozdział trzeci

PRAWO PODMIOTOWE

1. Stosunek cywilnoprawny a prawo podmiotowe

Jak już wspomniano, na treść stosunku cywilnoprawnego składają się uprawnienia (zwane także prawami podmiotowymi) i obowiązki stron. Są to elementy ściśle ze sobą sprzężone, w tym sensie, że uprawnieniu jednej strony odpowiada obowiązek drugiej strony. W obrębie relacji mającej postać stosunku cywilnoprawnego istnieje zatem podmiot, który w celu realizacji swojego interesu może przejawiać, w pewnych granicach, określone zachowania. Mówimy więc o sferze możliwości przysługującej określonemu podmiotowi, inaczej o jego „prawie podmiotowym”. Skoro cały stosunek cywilnoprawny jest relacją uregulowaną przez prawo, to tym samym owa sfera jest również przez prawo wyznaczona. Na drugiej stronie stosunku (zobowiązany) ciąży obowiązek określonego zachowania się, w najlepszym wypadku – nieingerowania w sferę możliwości uprawnionego. W razie potrzeby obowiązek ten może być przymusowo wyegzekwowany. Przepisy prawa nie tylko więc przyznają podmiotowi uprawnionemu wspomnianą sferę, lecz także zapewniają jej ochronę.

W rezultacie możemy określić prawo podmiotowe jako przyznaną i zabezpieczoną przez normę prawną oraz wynikającą ze stosunku prawnego sferę możliwości postępowania w określony sposób. Wraz z kategorią stosunku cywilnoprawnego, którego jest przeciwieństwem, stanowi prawo podmiotowe podstawową konstrukcję prawa cywilnego o dużej użyteczności. Zazwyczaj bowiem treść prawa podmiotowego pozwala na wyodrębnienie poszczególnych typów stosunków cywilnoprawnych.

W przedstawionym znaczeniu mamy do czynienia z **pojęciem „prawo”** w znaczeniu **podmiotowym** (czyli z prawem podmiotowym). Mówiąc „mam prawo”, stwierdzamy, że „coś mogę”, „coś mi wolno”, „coś mi przysługuje”, „coś mi się należy” itd. Pojęcie to nie powinno być mylone z „prawem” w znaczeniu **przedmiotowym**, czyli zespołem przepisów (zob. rozdział pierwszy). Jednak istnieje między tymi pojęciami charakterystyczny związek: dzięki przyznaniu przez

pojęcie prawa podmiotowego

obowiązującą normę prawną (prawo w znaczeniu przedmiotowym) określone-mu podmiotowi pewnej sfery możliwości (prawa w znaczeniu podmiotowym), podmiot ten może realizować swój interes.

2. Normatywne postacie prawa podmiotowego

W zależności od sposobu oznaczenia przez normę prawną wspomnianej wyżej sfery możliwości postępowania tradycyjnie rozróżniamy trzy tzw. normatywne postacie praw podmiotowych: prawa podmiotowe bezpośrednie, roszczenia oraz prawa kształtujące.

- prawo podmiotowe bezpośrednie** Prawo podmiotowe bezpośrednie charakteryzuje się takim oznaczeniem przez przepisy sfery możliwości postępowania, które umożliwia uprawnionemu wykonywanie przysługującego mu prawa w sposób bezpośredni, tzn. bez udziału innych osób. Na osobach tych ciąży jedynie powinność niewkroczenia w zastrzeżoną wyłącznie dla uprawnionego sferę. Do tej grupy zaliczają się: prawa osobiste, prawo własności i inne prawa rzeczowe, część praw wynikających ze stosunków rodzinnych lub odnoszących się do dóbr niematerialnych itp.
- roszczenie** Postać roszczenia ma prawo podmiotowe polegające na domaganiu się przez uprawnionego oznaczonego zachowania ze strony innej osoby (zobowiązanego ze stosunku prawnego). Dopiero więc zachowanie się zobowiązanego w sposób wynikający ze stosunku cywilnoprawnego umożliwi realizację prawa podmiotowego. Tytułem przykładu można wymienić: roszczenia wynikające ze stosunków umownych, odszkodowawcze, alimentacyjne itp. Wykonanie prawa podmiotowego (zaspokojenie roszczenia) następuje z chwilą spełnienia świadczenia przez dłużnika.
- prawo kształtujące** Prawem kształtującym nazywamy takie prawo podmiotowe, którego wykonanie polega na wywołaniu skutków prawnych, czyli na doprowadzeniu do powstania, zmiany lub ustania stosunku cywilnoprawnego. Do wykonania prawa kształtującego wystarcza działanie samego uprawnionego; obowiązkiem drugiej strony stosunku cywilnoprawnego jest akceptacja tego stanu rzeczy oraz powstrzymanie się od działań, które w jakiś sposób naruszałyby sferę wyłączności uprawnionego (mogłyby udaremnić lub utrudnić wykonanie prawa kształtującego). Tę postać normatywną mają np.: prawo odkupu, prawo pierwokupu, wypowiedzenie najmu, uchylene się skutków błędu lub groźby, przyjęcie oferty.

3. Klasyfikacja praw podmiotowych

Klasyfikacja obejmuje różne typy praw podmiotowych wyodrębniane za pomocą niejednorodnych kryteriów. Do najważniejszych należą podziały na:

- prawa bezwzględne i względne – kryterium podziału stanowi skuteczność prawa wobec osób trzecich;

Prawami bezwzględnymi są prawa skuteczne wobec każdej osoby (*erga omnes*). Odpowiadają im obowiązki nieograniczonej liczby osób nienaruszania wyznaczonej granicami prawa podmiotowego sfery wyłączności uprawnionego. Do tego typu praw zaliczamy: prawa osobiste, prawa rzeczowe, większość praw ze stosunków rodzinnych, niektóre prawa spadkowe czy też z zakresu stosunków odnoszących się do dóbr niematerialnych.

Prawami względnymi określa się prawa skuteczne jedynie wobec określonej osoby lub określonych osób, czyli między konkretnymi stronami danego stosunku cywilnoprawnego (*inter partes*). Klasyfikacyjnym prawem względnym jest wierzytelność; uprawniony (wierzyciel) może żądać określonego zachowania (świadczenia) tylko od dłużnika i tylko na dłużniku ciąży obowiązek odpowiadający uprawnieniu wierzyciela.

Niekiedy ostrość powyższego podziału ulega pewnemu złagodzeniu. Otóż pewne prawa obligacyjne (względne) uzyskują tzw. rozszerzoną skuteczność (np. prawo najmu lokalu – art. 690 k.c., prawo dożywocia – art. 910 § 1 k.c.), co zbliża je do praw bezwzględnych. Z kolei w niektórych sytuacjach prawnych dochodzi do swoistego splatania się obu typów praw, np. z naruszenia prawa własności (prawa bezwzględnego) wynikają roszczenia windykacyjne lub negatoryjne (prawa względne).

- prawa majątkowe i niemajątkowe – kryterium podziału jest charakter odzwierciedlonego w treści prawa podmiotowego interesu, przy czym zawsze chodzi o interes podstawowy i bezpośredni;

W wypadku praw majątkowych jest to interes ekonomiczny podmiotu. Widoczny jest on zwłaszcza w treści praw rzeczowych, wierzytelności odnoszących się do świadczeń majątkowych, praw spadkowych, majątkowych praw rodzinnych czy też majątkowych praw na dobrach niematerialnych.

Do praw niemajątkowych (wyrażających pozaekonomiczny interes podmiotu) zaliczamy natomiast w szczególności prawa osobiste, niemajątkowe prawa rodzinne, niemajątkowe prawa na dobrach niematerialnych itp. W obrębie niektórych stosunków cywilnoprawnych, np. rodzinnych lub z zakresu prawa autorskiego, staje się widoczne zjawisko zazębiania się i przenikania elementu majątkowego i niemajątkowego (np. w wypadku prawa do alimentów), dzięki czemu dochodzi do powstania specyficznej konstrukcji – prawa podmiotowego o charakterze mieszanym. Niekiedy też mamy do czynienia z sytuacją, gdy określone prawo majątkowe służy

**prawa
bezwzględne
i względne**

**prawa
majątkowe
i niemajątkowe**

**prawa zbywalne
i niezbywalne**

- ochronie interesu osobistego (niemajątkowego), np. roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne dochodzone w razie naruszenia dobra osobistego.
- prawa zbywalne i niezbywalne – kryterium podziału stanowi dopuszczalność przeniesienia prawa na inny podmiot w drodze czynności prawnej.

Do praw zbywalnych należy zdecydowana większość majątkowych praw podmiotowych. W niektórych wypadkach przepisy prawa przewidują niedopuszczalność zbywania tego typu praw, np. użytkowania (art. 254 k.c.), służebności osobistej (art. 300 k.c.), prawa pierwokupu (art. 602 § 1 k.c.), prawa dożywocia (art. 912 k.c.). Nie można natomiast zmienić charakteru prawa podmiotowego (ze zbywalnego na niezbywalne) w drodze czynności prawnej (art. 57 § 1 k.c.).

Prawami niezbywalnymi są natomiast wszystkie niemajątkowe prawa podmiotowe oraz pewna (niewielka zresztą) część praw majątkowych, których niezbywalność wynika bądź z wyraźnej woli ustawodawcy (zob. podane wyżej przykłady), bądź z ich natury (np. prawo do alimentów).

**prawa przechodnie
i nieprzechodnie**

Niekiedy powyższy podział przeprowadza się w ramach szerszego rozróżnienia na prawa przechodnie i nieprzechodnie. W tym drugim wypadku chodzi o prawa nie tylko niezbywalne, lecz także takie, które nie mogą zarazem przejść na inny podmiot w drodze innych niż czynności prawne zdarzeń, np. w razie śmierci uprawnionego nie przechodzą na spadkobierców (taki charakter mają m.in., w myśl art. 266 i 299 k.c., użytkowanie przez osoby fizyczne oraz służebność osobista).

**szczególne
rodzaje praw
podmiotowych**

W ramach klasyfikacji praw podmiotowych warto też wskazać na ich szczególne rodzaje, zwłaszcza:

- 1) prawa **akcesoryjne**, które mogą powstać oraz istnieć tylko w związku z innymi prawami i dla których stanowią one szczególne wzmocnienie (akcesoryjny charakter mają np. hipoteka oraz zastaw, które zabezpieczają wierzytelność);
- 2) prawa **związane**, przysługujące jedynie podmiotowi określonego innego prawa, np. uprawnionym z tytułu służebności gruntowej może być tylko właściciel nieruchomości władnącej;
- 3) **ekspektywy**, zwane także prawami podmiotowymi tymczasowymi, oznaczają w istocie pewną sytuację prawną charakteryzującą się oczekiwaniem na uzyskanie w przyszłości prawa podmiotowego, przy czym nie zostały jeszcze spełnione wszystkie przesłanki, od których to uzyskanie zależy; przykładem ekspektywy jest sytuacja obdarowanego, któremu zostaje przyrzeczona darowizna pod warunkiem zawieszającym, albo klienta przedsiębiorcy budowlanego (tzw. dewelopera) oczekującego na ustanowienie odrębnej własności lokalu.

4. Nabycie, zmiana i utrata prawa podmiotowego

Prawo podmiotowe to prawo zawsze związane z pewnym podmiotem; mówimy inaczej, że prawo przysługuje określonemu podmiotowi. Podmiot w jakimś momencie prawo to nabywa i w jakimś momencie może je utracić. Ponadto w czasie przysługiwania prawa określonemu podmiotowi może ono ulegać zmianie.

4.1. Nabycie prawa podmiotowego

Tradycyjnie dokonuje się w cywilistyce dwojakiego podziału sposobów nabycia prawa podmiotowego:

- a) nabycie pochodne i pierwotne,
- b) nabycie translatywne i konstytutywne.

Z nabyciem pochodnym (następstwem, sukcesją) mamy do czynienia wówczas, gdy nabywca wywodzi prawo podmiotowe od innej osoby. Osoba ta (czyli dotychczasowy uprawniony) bądź przenosi na nabywcę przysługujące jej prawo w pełnym zakresie (np. sprzedając rzecz, przenosi jej własność w całości na kupującego), bądź ustanawia na jego rzecz inne prawo stanowiące jakby część przysługującego jej szerszego prawa (np. właściciel, wynajmując rzecz, ustanawia na rzecz nabywcy prawo najmu, umożliwiając mu tym samym korzystanie z rzeczy).

**nabycie
pochodne**

Nabywca może zatem uzyskać określone prawo (lub stanowiące jego część inne prawo) wyłącznie od osoby, której to prawo przysługuje (czyli od uprawnionego), i najwyżej w takim zakresie, w jakim to prawo należy do uprawnionego. Zależność ta stanowi treść zasady określanej paremią *nemo plus iuris in alium transferre potest quam ipse habet* (używaną zazwyczaj w wersji skróconej: *nemo plus iuris*). Przepisy przewidują jednak wyjątki od tej zasady, o czym będzie mowa w ramach analizy instytucji prawnych przewidujących tego rodzaju rozwiązania.

zasada *nemo plus iuris*

Nabycie pochodne może być nabyciem pod tytułem ogólnym (tzw. sukcesja uniwersalna), poprzez które nabywca uzyskuje (jednym aktem) ogół lub wyodrębnioną część praw majątkowych przysługujących innej osobie (np. przy dziedziczeniu lub łączeniu się osób prawnych) albo pod tytułem szczególnym (tzw. sukcesja singularna), poprzez które ma miejsce nabycie pojedynczego konkretnego prawa lub kilku konkretnych praw (np. nabycie własności określonej rzeczy w drodze umowy sprzedaży).

sukcesja uniwersalna i singularna

W wypadku nabycia pierwotnego opisana wyżej zależność stanowiąca istotę nabycia pochodnego nie występuje. Nie ma więc znaczenia, czy określone

**nabycie
pierwotne**

prawo przysługiwało jakiemuś podmiotowi, a niekiedy nawet to, czy w ogóle wcześniej istniało. Z tego rodzaju nabyciem mamy do czynienia w razie wywłaszczenia, zasiedzenia, zawłaszczenia rzeczy niczyjej, nabycia rzeczy nowo wytworzonej itd.

nabycie translatywne i konstytutywne

Do nabycia translatywnego dochodzi wówczas, gdy nabywca uzyskuje już istniejące (i przysługujące innej osobie) prawo, przy czym może mieć ono charakter zarówno nabycia pochodnego (np. przy darowiźnie), jak i pierwotnego (np. przy zasiedzeniu).

Przedmiotem nabycia konstytutywnego jest natomiast prawo powstałe dopiero w momencie nabycia (wcześniej nieistniejące). Również i w tym wypadku nabycie może być pochodne (np. w wyniku wynajęcia rzeczy powstaje na rzecz drugiej strony prawo najmu) albo pierwotne (np. w razie wytworzenia nowej rzeczy nabywa się nowo powstałe prawo własności).

4.2. Zmiana i utrata prawa podmiotowego

zmiana i utrata prawa podmiotowego

Zmiana prawa podmiotowego następuje wtedy, gdy ulegają przekształceniu pewne elementy tego prawa, jednak prawo jako całość pozostaje niezmienione. Ulega np. wydłużeniu czas najmu, zmienia się wysokość oprocentowania lokaty terminowej lub rodzaj uzyskiwanych przez dzierżawcę pożytków naturalnych, następuje modyfikacja sposobu lub miejsca spełnienia świadczenia itd.

Do utraty prawa podmiotowego dochodzi wskutek:

- 1) przeniesienia prawa na inny podmiot, np. w wyniku darowizny rzeczy darczyńca traci jej własność;
- 2) wygaśnięcia prawa w następstwie różnych zdarzeń, m.in. w razie unicestwienia jego przedmiotu (np. zniszczenia rzeczy), upływu terminu, ziszczenia się warunku, zrzeczenia się prawa lub jego przekształcenia w inne prawo itd.

5. Wykonywanie i ochrona praw podmiotowych

5.1. Wykonywanie praw podmiotowych

wykonywanie prawa podmiotowego

Przez to pojęcie należy rozumieć wszelkiego rodzaju zachowania uprawnionego podmiotu należące do sfery możliwości postępowania i mieszczące się w jej granicach. Sferę tę, jak wiadomo, przyznaje norma prawna, wyznaczając jednocześnie jej granice. Tak więc wyjście podmiotu poza tę sferę nie może

być (jako działanie wbrew przepisom prawa) traktowane jako wykonywanie prawa podmiotowego.

Zachowania stanowiące wykonywanie prawa podmiotowego mogą mieć różną postać. Mogą polegać na podejmowaniu czynności zarówno faktycznych (np. uprawianie gruntu rolnego), jak i prawnych (np. wydzierżawianie tego gruntu innej osobie). W zależności od rodzaju prawa podmiotowego może być ono realizowane w drodze różnorodnych działań rozciągniętych w czasie, niejednokrotnie powtarzalnych (np. używanie rzeczy w ramach prawa własności, pobieranie odsetek od wkładu oszczędnościowego) albo poprzez czynność jednorazową (np. przyjęcie świadczenia w celu zaspokojenia wierzytelności). Wykonywaniem prawa podmiotowego niekoniecznie muszą być zachowania samego uprawnionego; możliwość taką może mieć przedstawiciel uprawnionego, a niekiedy też inne osoby (np. domownicy korzystający z lokalu wraz z najemcą).

Wyłącznie od uprawnionego zależy, czy będzie on korzystał z przyznanej mu sfery możliwości postępowania czy też nie. W niektórych sytuacjach istnieje jednak obowiązek wykonywania praw podmiotowych, np. wynikających z własności publicznej, ze stosunku władzy rodzicielskiej.

5.2. Czasowe granice realizacji praw podmiotowych

Nie zawsze prawo podmiotowe oznacza pewien stan trwały, odporny na skutki upływu czasu. Taki charakter mają np. prawa osobiste, liczne prawa wynikające ze stosunków rodzinnych, prawo własności. Zdarza się jednak, że istnienie prawa podmiotowego jest ograniczone w czasie, po którego upływie wygasa ono lub ulega znacznemu osłabieniu. Stosunkowo największą trwałością charakteryzują się prawa podmiotowe bezpośrednie oraz roszczenia niemajątkowe (pomijając pewne wyjątki zostały one ukształtowane jako prawa bezterminowe). Roszczenia majątkowe oraz prawa kształtujące mają natomiast zazwyczaj swoje czasowe granice. Szczególne reguły ich ustalania zawarte są zwłaszcza w obrębie dwóch instytucji prawnych: przedawnienia i terminów zawitych (prekluzji).

prawo podmiotowe a upływ czasu

1. Przedawnienie ogranicza możliwość dochodzenia roszczenia, nie powodując jego wygaśnięcia. Zgodnie z art. 117 § 1 k.c. przedawnieniu ulegają wszelkie roszczenia majątkowe, poza przewidzianymi w ustawie wyjątkami (np. art. 220 i 223 § 1 i 4 k.c.). Upływ terminu przedawnienia oznacza, że ten, przeciwko komu roszczenie przysługuje, może uchylić się od jego zaspokojenia, chyba że zrzeka się korzystania z zarzutu przedawnienia (art. 117 § 2 k.c.); nie jest zatem możliwe jego przymusowe zaspokojenie. Jeżeli jednak zobowiązany zaspokoi roszczenie dobrowolnie, nie może żądać zwrotu spełnionego świadczenia, powołując się na fakt przedawnienia.

przedawnienie